

УДК 821. 161. «18»

Ткаченко В. І.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української літератури
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ХАРАКТЕР МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ПРОЗОВІЙ СПАДЩИНІ ГАННИ БАРВІНОК

У статті проаналізовано особливості жіночих образів на прикладі оповідань Ганни Барвінок. Основна увага зосереджена на ментальних рисах українських жінок, які виступають носіями моральних, етичних, християнських та родинних цінностей українського народу.

Ключові слова: оповідання, жіночі образи, характер, ментальність, філософія серця.

В статье проанализировано особенности женских персонажей на примере рассказов Ганны Барвинок. Внимание сосредоточено на ментальных особенностях украинских женщин, которые выступают носителями моральных, этических, христианских и семейных ценностей украинского народа.

Ключевые слова: рассказ, женские образы, характер, ментальность, философия сердца.

In the article the special features of women's characters are analyzed using Hanna Barvinok's stories as examples. The main attention is concentrated on mental traits of Ukrainian women, who are considered as possessors of moral, ethical, Christian and family values of Ukrainian people.

Key words: story, women's characters, person's character, mentality, heart philosophy.

Постать Ганни Барвінок виокремлюється серед талановитих, але несправедливо забутих митців другої половини XIX – початку XX століття. Проникливий психологічний аналіз, відчуття потреб доби, проблеми жіночого буття роблять письменницю непересічним явищем в історії української літератури. Белетристці властиве розуміння суспільних настроїв, вона відчуває мову і душу українського народу, адже вона «*один з найбільших хранителів чистого слова українського*» [Шаповал 1911:335]. Актуальність нашої розвідки обумовлена потребою дослідити специфіку жіночих образів у прозовій спадщині Ганни Барвінок.

Мета статті: проаналізувати жіночі типи у малій прозі Ганни Барвінок.

Мета передбачає виконання таких завдань: окреслити типологію характерів у малій прозі письменниці, з'ясувати роль художньої деталі, дослідити специфіку жіночих образів у художній спадщині письменниці.

Творча праця Ганни Барвінок вибудовувалася у ході громадського, політичного, культурного й освітнього життя України, вона здобула за життя визнання як «*поет жіночого горя*» [Франко 1979:135]. Критик М. Шаповал вбачав у творчості письменниці вияв української стихії, національності, українськості, а не голого етнографізму, яким закидали їй сучасні письменники, порівнюючи, скажімо, із творами Марка Вовчка. «*Саме національний дух просочується з оповідань Ганни Барвінок живою, ліричною, красивою течією, з якої можуть набирати і теперішні письменники прекрасної води поезії*» [Шаповал 1911:338].

Свого читача Ганна Барвінок знайшла ще за життя, адже вона зверталась у текстах до питань етичного плану. Основу світоглядних уявлень авторки формує своєрідний симбіоз знань, пов'язаних із релігією та християнською мораллю. Чимало текстів автобіографічні, адже письменниця, як і її героїні, дбає про внутрішній світ, гармонію, душевну чистоту. Ті психологічні страждання, яких зазнала Олександра Кулішева у шлюбному житті з Пантелеймоном Кулішем, дали їй право писати про жінку у кризових життєвих обставинах. Вона – сильна духом, незламна, вірна і терпляча, вона не раб. Така поведінка бере свій початок із української психічної структури, що *«вирізняється емоційно-почуттєвим характером, «кордоцентричністю», який полягає в естетизмі українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі»* [Українська душа 1992:10].

Дослідники зазначають, що на прикладах жіночих образів, створених класиками, *«найкраще можна пізнати національну вдачу, національний дух, саму навіть ідею національну кожного народу»* [Єфремов 1995:334]. Ще Г. Сковорода розвивав у своїх творах ідею «метафізики любові й філософії серця». Цю думку згодом опрацював П. Юркевич у «філософії серця», яка є характерною для української філософської і культурної думки. Про те, що «філософія серця» є частиною українського національного душевного складу зазначав і Д. Чижевський, який писав, що типовими рисами українського національного душевного складу є емоційність, чуттєвість, шлях пізнання.

Тому при ретельному студіюванні творчого доробку Ганни Барвінок є підстави аналізувати прозу з позицій кордоцентризму, що була визначальною для цього періоду. У ній письменниця спирається на почуття, емоції, «життя серця» людини, що постає як *«орган найвищого духовного значення»* [Ярмусь 1979:28].

У жіночих образах Ганни Барвінок знаходять своє втілення типові вияви національного духу. В першу чергу – це розум, сила, уміння вистояти, боротися з обставинами, йти до поставленої мети, йти за своїм серцем.

Українська історія знала приклади жінок, що бралися до зброї, боронили родинне вогнище, були берегинями, помічницями, головували у родині і державі. Приклади княгині Ольги, Роксолани, Анни Ярославівни підтверджують, що українська жінка здатна бути втіленням мудрості і сили, жіночності і цілеспрямованості, дипломатії та енергійності.

Такі історичні та суспільні приклади, а також особиста життєва драма, дали підстави Ганні Барвінок створювати оригінальні, деколи занадто сором'язливі, але впевнені у своїх можливостях типи й характери української жінки, сила якої не у фінансовій складовій, а в багатому внутрішньому світі.

Дослідники наголошували, що *«якимось невідворотним фатумом тяжіє лихо над... жінкою, хоча вона з усієї сили боролася за щастя...»* [Денисюк 1968:186]. Ця цитата стосується оповідання «Не було змалку, не буде й до' станку», але в багатьох випадках, вона, як формула, вписується в контекст оповідної творчості Ганни Барвінок. Письменниця, змальовуючи життєву долю головної героїні Зіньки зосереджує увагу на внутрішньому житті, житті серця, тонкому і глибокому його дослідженні. Про це оповідання критик Б. Грінченко написав, що це *«історія нещасливого кохання ніжної і благородної дівочої душі. Се одно з найкращих оповідань Г. Барвінок, достойне мати одно з найпочесніших місць у нашому письменстві»* [Ганна Барвінок 2001:385–386].

Особлива тема у письменниці – пієтет до образу матері, жінки-селянки. Тут авторка перетворюється у поета та психолога, який оспівує ідею селянського матриархату. Небагато письменників так глибоко розкрило її у реаліях простого селянського життя, як це зробила Ганна Барвінок. Дослідники зазначають, що у характеристиці українців *«великого значення надається такій складовій духовного обличчя нації, як надзвичайно тісний зв'язок із землею, на якій народ живе і працює споконвіку, а також, можна сказати, інтимному ставленню до природи. Звідси внутрішнє естетичне почуття, зовнішнім виявом якого є народне мистецтво, бажання перенести красу форм, гармонію фарб і оригінальність мотивів на довколишню дійсність, зокрема на село, на дім, на хату, як місце проживання»* [Шумило 2003:40]. Тому феномен краси, як

компонент світовідчуття жінки-українки щедро показує письменниця, починаючи від сільських сцен, пейзажів, краси традиційного жіночого чи дівочого убрання. Очима героїні ми бачимо сцени сільського життя, що відображають естетичне сприйняття дійсності: *«Гуляєм було; проти Духа, у нас так гарно колиску (гойдалку – В.Т.) вішають. Парубки ключин чотири вирубають, гужівками зв'яжуть, да батогів два, да на батоги прив'яжуть дошку да й гойдаються... Колесо надінуть, квітками вберуть, чорнобривцями, любистком, і поставлять на майдані, де улица дівчача. Черета йде, – вони ще гуляють, пісень співають хто їде, дак кажуть: краса яка!»* [Ганна Барвінок 2001:34].

Краса жінки – у праці. Чи не в кожному творі є опис процесу праці, іноді виснажливої, іноді сумної. Залежно від того, який внутрішній стан у цей момент наповнює жінку, у її житті завжди є пісня. У новелі «Квітки з сльозами, сльози з квітками» є два виразно індивідуалізовані дівочі образи Насті та Улити. Праця дівчат пов'язана із вишивкою: *«Дівчата всю весну білять полотна, там і сидять, і доглядають, і вишивають. Полотно частенько вмочають, співають пісень одну за однією, – мов річка леться пісня за піснею, то з того, то з другого кінця. Тут же й сорочки шують і вишивають. Удень берег Ворскли так біліє полотнами, мов снігом запорошений, а дівчачі співи луною по всьому селу розлягаються»* [Ганна Барвінок 2001:100]. Таким чином, картина праці і краси – невід'ємна складова української ментальності, що наповнює життя сенсом.

У об'ємному творі «Перемогла» ми бачимо історію кохання дівчини Харитини, її почуття до москаля; розлуку молодих героїв – Павла прикликано на військову службу, Харитина йде на заробітки на Дін; перебування в наймах, добра і лиха слава; повернення додому, щасливе одруження і сімейне життя.

У першій частині твору йдеться про працюовиту дівчину, одиначку у чесних батьків, яка покохала солдата Павла, але на перешкоді стала воля батьків. *«Батько й мати любили мене, одиначку, вельми, – звіряється героїня, – а проте силували за вдівця, що він собі заможненький...»* І пояснює:

«Набрались, бачте, вони біди в убожестві, то їм здавалось, ніби в багатстві вся сила. Ні! ой ні! є сила й над великі достатки» [Ганна Барвінок 2001:106]. Проникливо-кмітливий розум дівчини допомагає їй зрозуміти не тільки поведінку батьків, а й «нареченого» Шульги, та найкраще – свого обранця Павлуся. Їхнє кохання вона ставить найвище, і підкріплює її в намірі поєднатися з коханим думка, висловлена зі слів-спогадів матері (елемент міфічний), віра в те, що їй судилося щастя: *«... мені наче хтось до вуха і до серця шепче, – розповідає дівчина. – Ти, Харитино, виплакала собі долю ще в зеленочку, під снопами на жнивах. Як батько-мати зажинали в Шеремета, да батько не догнав постати, занедужав, а мати почала битись над ним, що та горлиця, то вона згадала про тебе тільки в вечірньому впрюзі. І то вже тітка, вертаючись додому...»* [Ганна Барвінок 2001:107]. Поборовши нещастя, дівчина своєю вірністю у почуттях, розумом, твердою вдачею, невсипущою працею (основні домінанти високої моральності у Ганни Барвінок) досягла добробуту й щасливого життя в парі з коханим. Харитина подумки дорікає батькам, що вони живуть у парі, а їй доведеться жити з нелюбом. І не без гордощів додає: *«Не показую натури, а її в мене стільки, як у них обох, ще й з додатком»* [Ганна Барвінок 2001:108].

Коли вдарили в барабани і москалі вирушили в похід, героїню огорнули сумніви: *«Млію та млію... А що, думала я собі інколи, а що, як і справді він мене забуде в тій Московщині?»* (Мати дорікала їй ще й рядками Шевченкової «Катерини», які десь почула). Щоб укріпити себе, Харитина йде до циганки-ворожки. У романтичному ключі, з емоційною силою змальована нічна подорож до циганського табору, сам табір у похмурих тонах, почуття страху і надії. Та всі страхи знімає «вердикт» ворожки: *«Він буде під конем, та встане і з тобою на рушничку стане»* [Ганна Барвінок 2001:110]. Завершує фрагмент прощання з милим і його слова-присяга: *«Молімось – каже – Богові, – все буде гаразд. Не забуду тебе ні для царівни, ні для королівни»* [Ганна Барвінок 2001:110].

Сила кохання Харитини настільки вражаюча, що вона готова йти на заробітки з односельцями на Дін, найнятися далі від дому, зійти з села... Намір справджується, хоча нелегкі були проводи, про що емоційно повідомляє героїня. Мандри світом, смерть матері, старість батька – це ті етапи в житті Харитини, які роблять її сильнішою, перевіряють силу почуттів на витривалість. А про коханого *«Павла нема й чутки, як водою змило»* – ще один, особливо гіркий штрих. Картаючи себе за гордощі, мовчанку, дівчина свідомо і своїх помилок, негативних рис характеру; розуміє, що за гріх гордості, треба платити. У найтяжчі хвилини приходить думка йти в монастир, не мріяти про сімейне щастя. Але воно героїні судилося. Повертається Павло з війни з нагородами, молоді одружуються: вірне кохання, терпляче чекання свого щастя-долі перемагають.

Закінчується твір розповіддю про щасливе сімейне життя Харитини й Павла: в достатках, зароблених чесною працею, розумному господарюванні, сердечній турботі одне про одного та про діток (певний моральний ідеал письменниці). З гордістю оповідає героїня: *«Ну, та де щастє, там і доля...»* [Ганна Барвінок 2001:123]. У цьому уривковій-роздумі вся життєва філософія жінки, її моральні й етичні засади. З чоловіком вони в цьому сходяться, і це основа їхньої взаємоповаги, їхнього сердечного зв'язку.

Християнське моралізаторство, як складова філософії серця, поєдналися тут з філософією індивідуалізму й демократизму, яку сповідувало українське козацтво [Чижевський 1983:22] (саме ця верства і її психологія і є об'єктом зображення в повісті *«Перемогла»*).

У своїх художніх творах письменниця показала гордість, незалежність, силу волі, почуттів, материнства та глибокої терпимості героїнь – те, що призведе згодом до активного національного самовизначення, – зображено письменницею у творах повно і яскраво.

БІБЛІОГРАФІЯ

Ганна Барвінок 2001 – Ганна Барвінок: Збірник до 170-річчя від дня народження (Ред. В.Шендеровський, уклад. В.Яцюк). – К. : Рада, 2001. – 556 с.

Денисюк 1968 – Денисюк І. Талант без талану // Вітчизна. – 1968. – № 12. – С. 182–188.

Єфремов 1995 – Єфремов С. Історія українського письменства. – К. : Femina, 1995. – 688 с.

Українська душа 1992 – Українська душа (За ред. В.Храмової). – К. : МП «Фенікс», 1992. – 128 с.

Франко 1979 – Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 35. – К. : Наукова думка, 1979–1984.

Чижевський 1983 – Чижевський Д. Нариси з історії філософії в Україні. – Мюнхен, 1983. – 175 с. – друге видання.

Шаповал 1911 – Шаповал М. Ганна Барвінок. Кілька слів з нагоди її ювілею // Українська хата. – 1911. – №. 5–6. – С. 334–338.

Шумило 2003 – Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – початку ХХ століття. – К. : «Задруга», 2003. – 354 с.

Ярмусь 1979 – Ярмусь С. Памфіл Данилович Юркевич (1826–1874) та його філософська спадщина. Вст. ст. // В кн. Юркевич П. Твори. – Вінніпег : Колегія Св. Андрея, 1979. – 785 с.